

ŞEHİR SUR ZİNDANLARI KAPSAMINDA BURSA ZİNDANININ TESPİTİ BELGELENMESİ VE RESTİTÜSYONU

*İbrahim YILMAZ**

ÖZET

Orta çağ şehir surları içinde, sur mimarisini oluşturan beden duvarları, şehir kapıları ve kulelerin yanında zindan bölümleri de yer almaktadır. Bursa mimarlık tarihinin önemli yapıları arasında bulunan şehir surlarında, kazı çalışmalarıyla ortaya çıkartılan zindan, savunmanın güç olduğu şehrin batı ucunda hisar gibi iyi korunan bir alanda tasarlanmıştır. Bursa zindanının antik şehir dokusunun bir parçası olarak belgelenmesi ve bulgular ışığında değerlendirilerek, şehir surlarında ve kalelerde bulunan diğer zindan yapıları arasındaki yerinin belirlenmesi çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda, kültürel mirasın korunması amacıyla, zindanın müze ve sosyal tesis fonksiyonuyla yeniden kullanımını sağlayacak restorasyonu için hazırlanan rölöve ve restitüsyon çalışmaları anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zindan, Bursa Zindanı, Şehir Surları, Kültürel Miras, Restitüsyon.

ABSTRACT

Documentation and Restitution of Bursa Dungeon within the Context of City Wall Dungeons

The medieval town within the walls, the walls that form the architecture of the main walls, the dungeon is located beside the city gates and towers. On the city walls among the important buildings of Bursa's history of architecture, dungeon that was discovered by excavations, was designed where it was difficult to defend at the west end of the city. The main purpose of this work is to determine the place of

* Dr. Mimar, ibrahimyilmaz@uludag.edu.tr

Bursa Dungeon among other dungeons within the city walls and castles with the help of documentation of Bursa Dungeon as part of the fabric of the ancient city and evaluation in the light of findings. In this context, in order to protect the cultural heritage, survey and restitution projects that were prepared for the restoration project as the re-use of the dungeon as museums and recreational facilities will be described.

Key Words: *Dungeon, Bursa Dungeon, City Walls, Cultural Heritage, Restitution.*

1. GİRİŞ

Zindanlar ortaçağ şehir surları içinde bulunan, hürriyeti kısıtlayıcı cezaların yanında bedeni cezalarında uygulandığı kapalı mekanlardır. Şehir surları ve kaleler içinde yer alan zindanlarla ilgili olarak günümüzde yeterli bilimsel çalışma yapılmadığından, zindanlar hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Kemal Daşcıoğlu (2006) tarafından hazırlanan “Osmanlı Arşivlerine Göre Sinop Hapishanesi’nin durumu” başlıklı makale ile, Saadet Tekin (2001) tarafından hazırlanan “19.yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında Nazilli Hapishanelerine Kısa Bir Bakış” isimli makaleler, sınırlı da olsa bu konuda yapılmış özgün araştırmalardır. Ancak bu çalışmalar, Geç Osmanlı’da batılılaşma hareketlerinin başladığı ve 1831 yılında hapishaney-i umumiyenin kurularak zindandan hapishaneye geçiş dönemlerini kapsadığından, bu eserlerde daha eski çağlara ait zindanlar hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, Bursa şehir surları içinde yer alan zindana ait bulguların, eski çağ zindanlarıyla ilgili yapılan literatür araştırmalarıyla desteklenerek değerlendirilmesi çalışmanın önemini daha da artırmıştır.

Bu bağlamda, Bursa zindanı restorasyonu kapsamında, bu makalenin yazarı tarafından yapılan tespit, belgeleme ve röleve çalışmalarının yanında zindana ait restitüsyon projeleri de hazırlanmıştır. Bu çalışmada, binlerce yıl öncesinden gelen zindanın bir kültür varlığı olarak belgelenmesi, güncel bir fonksiyonla yeniden kullanımını sağlayacak restorasyonuna temel oluşturan röleve ve restitüsyon çalışmaları anlatılacaktır. Ayrıca bu kapsamda, elde edilen bilgiler ışığında eski çağ zindanlarının kullanım amaçlarına göre sınıflandırılması yapılarak, Bursa zindanının diğer zindan yapıları arasındaki yerinin belirlenmesine de çalışılmıştır.

2. ZİNDAN VE ZİNDAN TÜRLERİ

Zindan, tutuklu veya hükümlülerin içine konulduğu kapalı yer anlamına gelmektedir (Tdk 1998; s.2516). Ortaçağlarda zindanlar, hürriyeti kısıtlayıcı ve bedeni cezaların infaz edildiği tersane, kale ve hisarların içinde

yer alan ve genellikle antik şehrin dış bölümlerinde yerin altında veya yerin üstünde inşa edilmiş, içinde hücreleri bulunan mimari yapılardır. Zindanları suçun türüne ve bulunduğu yere göre saray, tersane ve kale zindanları olarak sınıflandırmak mümkündür (Daşcıoğlu 2006; s. 55).

Tersane zindanları: Bu zindanlarda daha çok esirler, kürek mahkumları, suçlu tersaneliler ve bahriyeliler tutulmuştur. Bu konuda bilgi veren Osmanlı dönemine ait bir arşiv belgesinde (Belge 1), Ordu-yu hümayundan gönderilip tersane zindanına teslim edilen kırk dokuz adet Rus esirlerinin isim ve eşgallerinin mübeyyin defterine işlendiği belirtilmektedir. Diğer bir belgede (Belge 2), tersane zindanındaki İspanyol esirlerden ölen Antonoğlu Covani'nin tersane Emini Hacı Mehmet Vahid ve Kethüdası ve Kasımpaşa Mahkemesi Naibi ve sairleri tarafından yapılan muayenede eceli ile öldüğü anlaşıldığından kaydının silindiği belirtilmektedir. Tersane zindanında tutulan esirlerin bazen sarayda hizmetli olarak kullanıldığını gösteren bir belgede (Belge 3), Yeni Saray'da Enderun-ı Hümayun'da hizmet eden miri üseradan İspanyol Anton Renar Francesko vefat eylediğinden yerine tersane zindanından sağ ve tuvana Alikorneli Anastas Yalı ismindeki esirin gönderilmesi istenmiştir.

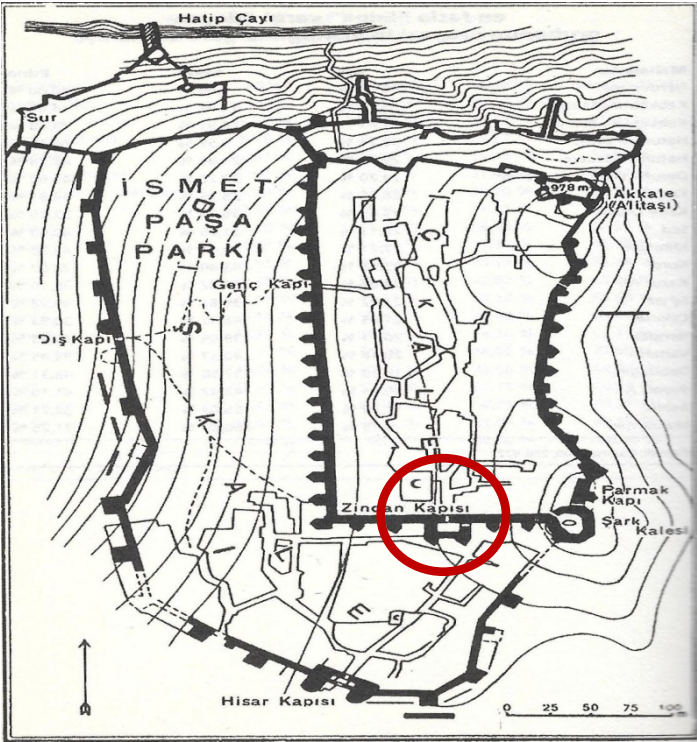
Saray zindanları: Bu zindanlar yöneticilerin bulunduğu sarayların genellikle toprak içindeki bodrum katlarında bulunmaktadır. Bu zindanlarda çoğunlukla saray içinde suç işleyenler hapsedilmiştir (Burger 2009; s. 222).

Kale zindanları: En önemli zindan türü kale zindanlarıdır. Bu zindanlar ortaçağlarda, devletin farklı bölgelerinde kontrol altına alma, gözetleme, geçişi düzenleme vb. amaçlarla koloniler şeklinde kurulmuş ve etrafı sur duvarlarıyla çevrili ileri karakol vazifesi gören kalelerin ve hisarların içinde bulunan zindanlardır (Burger 2009; s.223). Bu tür zindanlar iç şehrin dışında, ancak iç şehir veya iç kale ile bağlantılı ve büyük kulelerle hisar gibi korunan bölümlerde bulunmaktaydı (Burger 2009; s. 223). Bu nedenle bu zindanları hisar zindanları olarak da tanımlamak mümkündür. Kale zindanları kendi içinde 3'e ayrılmaktadır. Bunlar;

1. Kale avlusunda zemin üstünde bulunan zindanlar; Sinop kalesi zindanı bunun önemli örneğidir. Sinop Kalesi, M.Ö. I. yüzyılda Pontos Kralı Mitridates tarafından yaptırılmıştır. Selçuklular döneminde bir iç kale yapılmış, gerekli görülen yerlere de burç ve kuleler inşa edilmiştir. Bu iç kalenin güneyinde Sinop Zindanı bulunmaktadır (Ünal 1994; s.795). Sinop Zindanı ilk dönemlerden itibaren kalebentlik, sürgün ve kürek cezalarının uygulandığı merkezlerden birisi olmuştur (Daşcıoğlu 2006; s.74). Üsküp Kalesinde bulunan zindan da iç şehirden iki sur arasına çıkılan kapının batı yanında ve zemin üstünde yer almaktadır.

2. Kule içinde bulunan zindanlar; Kale veya hisar içinde bulunan bu zindanlar, kaleyi koruyan kulelerin katlarında bulunmaktadır. Kule içinde

bulunan zindan odaları kulelerin mimari formlarına göre dörtgen, daireysel veya üçgen biçimli olmaktadır (Zeune 1999; s. 314). 1569 yılında inşa edilen Hatay-Payas Kalesi örneğinde olduğu gibi, kaleyi koruyan 4 adet daireysel kulenin avludan girilen ilk katlarında zindan odası bulunmaktadır. Ankara Kalesinde bulunan zindan da kule zindanları için önemli bir örnektir (Şekil 1).

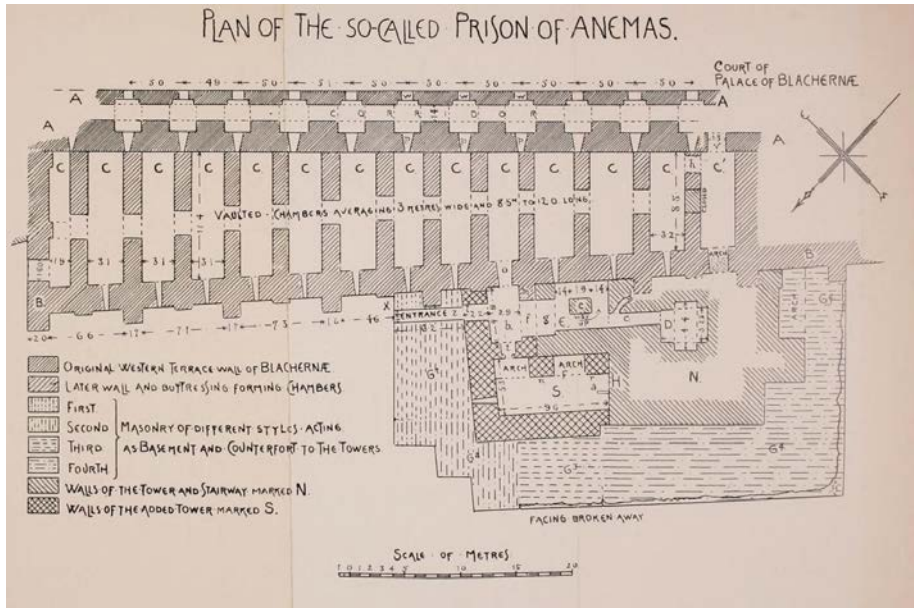

Şekil 1: Ankara kalesinde kule zindanının yeri

Burada, iç kaleden girilen ve hisar gibi korunan alanda, iki büyük kulenin içinde zindan odaları bulunmaktadır. Yedikule Zindanı da bu tür zindanlara örnek teşkil etmektedir. Burada iç kaleye giren Altın Kapısı'nı koruyan güney kulesi zindan olarak kullanılmıştır.

3. Kule bağlantılı yer altı zindanları; Bu zindanlarda toprak altında bulunan zindan odaları bir koridor ile kuleye bağlanmaktadır. Bu yüzden, bu zindanları kule bağlantılı yer altı zindanları olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Bu zindanların yer altında ve şehrin ayrı bir bölümünde yer almasının esas nedeni, işkence sırasında çıkan seslerin şehirden duyulmasının engellenmek istenmesidir (Burger 2009; s. 230). Bu

zindanlara önemli bir örnek olarak, Bizans döneminden kalan Anemas zindanları verilebilir (Şekil 2).

Şekil 2: Anemas Zindanında kule bağlantılı yer altı hücrelerin bulunduğu kısmın planı (Burger 2009; s. 228)

Şekil 2’de de görüldüğü gibi, Anemas Zindanları yer altında 14 adet zindan hücresinden oluşmaktadır. Burada, kuleden açılan bir koridorla zindan hücrelerinin sıralandığı alana girilmektedir. Anemas Zindanları Blacherna Sarayı’nın bir parçası olduğundan aynı zamanda saray zindanı olarak da tanımlanması mümkündür.

İstanbul’un Haliç tarafında gemiler kapısının yanında bulunan zindan da kule zindanları için önemli bir örnektir. Burada her hangi bir suçtan dolayı idamına karar verilen yeniçeriler ile borçlarını ödemeyenler tutulurdu. Harun Reşid zamanında elçi olarak gönderilen İmam-ı Hüseyin soyundan Seyyid Cafer’in Bizans İmparatoru tarafından burada şehid edildiğinden bu kuleye Bab-ı Cafer adı verilmiştir. Bizanslılar zamanında da zindan olarak kullanıldığı bilinen bu kule, 1831 yılına kadar aynı hizmeti görmüştür (Daşcıoğlu 2006; s.56).

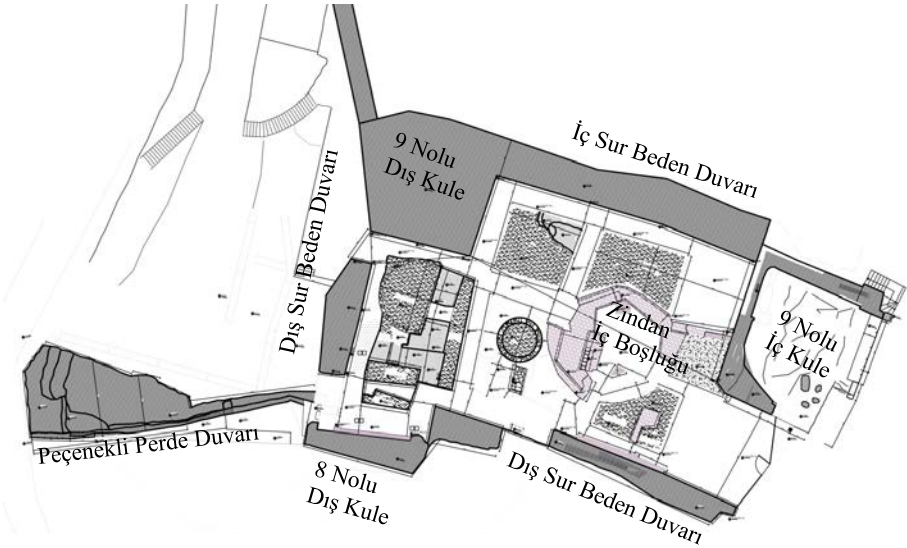
Eski çağlarda zindanlarda uygulanan cezalar genellikle bedeni cezalardır, yani işkencedir. Bedeni cezaların eski medeniyetlere dek uzanan tarihi bir geçmişinin olduğu bilinmektedir. Şehir surları içinde bulunan bu yer altı zindan odalarının kule ile olan bağlantısının nedeni, kulede tutulan bedeni cezaya mahkum olanların cezaların uygulanacağı mekana

getirilmesinin sağlanmasıdır (Burger 2009; s.230). Eski çağlarda görülen diğer ceza türü ise, hapis cezalarıdır. Hapis cezalarının da bedeni cezalar kadar tarihi bir geçmişi olduğu muhakkaktır. Eski çağlardan itibaren görülen hapis cezasının Roma hukukunda, bazı Arap toplumlarında ve eski Türklerde de uygulandığı bilinmektedir (Hülagu 1996; s. 5). İslâmiyet döneminde gerçek anlamda hapis cezası ve hapishane uygulaması Hz. Ömer döneminde başlamıştır (Bardakoğlu 2004; s.54). Ancak hapishanelerin bir kurum haline gelmesi Emeviler döneminde gerçekleşmiştir. İslâm hukukunda hapishane olarak nitelenen yerlerin, hürriyeti bağlayıcı cezanın infaz edildiği yer anlamında bir cezaevi olarak tanımlanması mümkün değildir (Daşcıoğlu 2006; s.54). Çünkü İslâm hukukunda hürriyeti bağlayıcı ceza bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu yerlerin bir tutukevi, cezaların infazına kadar suçluların tutuldukları yerler olarak değerlendirmek gerekir (Demirbaş 2005; s.28). Batıda, hapis cezası ise, kilise hukukunun ortaya çıkardığı bir cezadır. Dolayısıyla batıda ilk hapishaneler kilise bünyesinde manastırlarda açılmıştır. Ahlıksızlık yapan rahip ve rahibeler manastırın çalışma evlerine kapatılmıştır. Hapis cezasının ilk olarak manastırlarda uygulandığı bilinmekle birlikte 13 ve 15. yüzyıllarda bazı şehirlerde bir yaptırım-tehdit şekli olarak bulunduğu bilinmektedir. Tarihi gelişim sürecinde gerek İslâm gerekse Hristiyan dünyasının ilk hapishanelerinin ilkel şartlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bugünkü manada ilk hapishane 1595 yılında Amsterdam'da erkekler için açılmıştır. Ardından 1597'de kadınlar için de bir hapishane yapılmıştır. Bu cezaevleri tüm Avrupa ve daha sonra Amerika için de örnek teşkil etmiştir. XVI. yüzyıldan sonra yapılan hapishanelerde hücre sistemi uygulanmaya başlanmıştır. XVIII. yüzyıl başlarında itibaren hem ceza hukuku hem de hapishanelerin şartları konusunda reform çalışmalarına başlanmıştır (Demirbaş 2005; s.28). Osmanlı devletinde hapis cezası ve uygulaması ilk İslâm devletlerinininkine benzer bir seyir takip etmiş, başlangıçta asli ve yaygın bir ceza olarak görülmemiş, giderek yaygınlık kazanmış ve çeşitli infaz yöntemleri ortaya çıkmıştır (Bardakoğlu 2004; s.63). Bilindiği üzere Osmanlı ceza hukuku şer'i ve örfi hukuk kurallarını içermektedir. Hapis cezası da örfi hukuk içerisinde yer almakta, kanunname ve adaletnamelerle düzenlenmektedir. Ta'zir cezaları arasında görülen hapis cezasının verilmesinde hâkimin, uygulanmasında ise ehl-i örfün geniş yetkileri vardır. Yetkililerin zaman zaman hapis cezasıyla ilgili düzenlemelere gittiği görülmektedir (Aydın 2004; s.479). Osmanlı ceza hukukunda hafif ve orta derecedeki suçlar için para cezasının yanı sıra hapis cezasının da çokça uygulandığı, ağır suçlar için ise XVI. yüzyıldan itibaren kürek, XVIII. yüzyıldan itibaren de kalebentlik cezasının uygulamaya konulduğu görülmektedir. Bu cezaları bir nevi hapis ve sürgün cezası şeklinde değerlendirmek gerekir (Heyd 1973; s. 303). Osmanlı Devleti'nde hürriyeti kısıtlayıcı cezalar arasında yer alan

hapis cezasının infaz edildiği yerler kale ve hisarların içlerinde bazılarında kadınlar için de bölümler bulunan zindanlar idi. XIX. yüzyılda hemen her alanda başlayan Avrupalılaşıma reformları arasında hapishanelerde bulunmaktadır. İstanbul zindanlarının 1831 yılında kaldırılmasından sonra, Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayının bir bölümünde hapishane-i umumi kurulmuştur. Bununla birlikte İstanbul dışında kalan yerlerde kale burçları ve hisarlar zindan olarak kullanılmaya devam edilse de, genel olarak 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar kale, kule ve tersane vb. yerler zindan olarak kullanılmıştır (Yıldız 2002; s. 18).

3. BURSA ZİNDANI TESPİT BELGELEME VE RÖLÖVE ÇALIŞMALARI

Bursa ili, Osmangazi ilçesi sınırları içerisinde bulunan Bursa Surlarının, doğudan başlayarak batıya doğru uzanan çift sur kesimi zindan ile son bulmaktadır. Zindanın batı yüzünde bulunan sur duvarları, traverten kayalardan oluşan yamacın üzerinde bulunup Cilimboz Deresi'ne bakmaktadır. Zindan boşluğuna, iki sur arasında açılan bir geçit ile girilmektedir. Zindanda, 3 adet büyük dörtgen kuleyle bu kulelere saplanan beden duvarları bulunmaktadır (Çizim 1).

Çizim 1: Zindan rölöve planı

Çizim 1'de de görüldüğü gibi, zindan adeta bir hisar gibi korunmaktadır. Zindanı koruyan kulelerden birincisi, dış sur duvarının

batıdaki en son noktasında bulunan “**8 nolu dış kule**” dir. İkincisi, zindan boşluğuna giren geçit ile, iki sur arasından kente giren kapıyı koruyan, “**9 nolu iç kule**”, üçüncüsü ise; iç surun batı istikametinde uzanan duvarlarının, batıdaki en son noktasında bulunan “**9 nolu dış kule**” dir. Zindan kesiminde bulunan kule ve beden duvarları oldukça yıkık ve haraptır. Zindan iç boşluğu, 18.50 m. ile 33.65 m. ölçülerindedir.

Osmangazi Belediyesi tarafından başlatılan, zindan ve kuleleri ile dış sur duvarlarına ait restorasyonun ilk aşaması olan tespit, belgeleme ve rölöve çalışması, “Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun 18.12.2008 tarih ve 4288 sayılı kararı ile uygun görülerek onaylanmıştır. Ancak bu tespit çalışması, zindan iç boşluğunda bulunan günümüz yapıları kaldırılmadan hazırlandığından, zindanın esas durumu, kule ve beden duvarları arasındaki bağlantıları tam olarak anlayamamıştır. Bu nedenle, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından zindanın restorasyonuna yönelik 2011 yılında başlatılan çalışmalar kapsamında, zindan boşluğu içinde ve kuleler üzerinde bulunan tüm yapılar kamulaştırılarak yıkılmıştır. Yıkım sonrası Bursa Müze Müdürlüğü denetiminde zindan iç boşluğunda ve iki sur arasından zindana girilen bölümde yapılan arkeolojik kazılarda, zindana ve zindan girişine ait önemli kalıntılar ortaya çıkartılmıştır. Buna göre güncellenen rölöve çalışması aşağıda belirtilen dört temel kısımda gerçekleştirilmiştir.

1. Kısım: 9 nolu iç kule ile, 9 nolu dış kule ve bu kulelere sapanan beden duvarı.

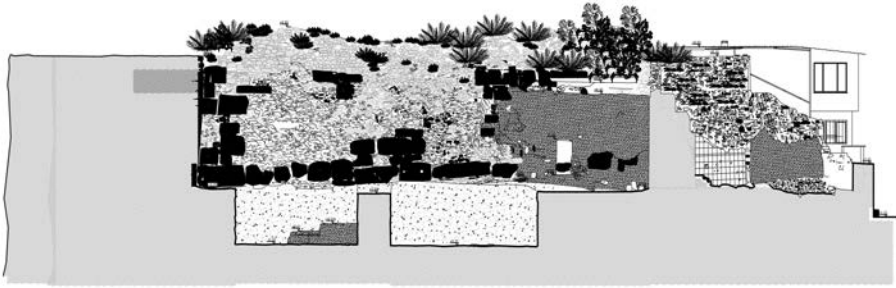
9 nolu iç kule: Batı istikametine doğru uzanan iç sur duvarı üzerinde bulunan en son kuledir. Bu kule, zindanı ve zindan boşluğuna giren kapıyı korumakla beraber, hem iki sur arasını derinlemesine gözetleyen, hem de iki sur arasından kente giren şehir kapısını koruduğundan önemli bir konuma sahiptir. Kule dörtgen biçimli olup, iki geniş ve bir dar yüzü bulunmaktadır. Geniş yüzlerinden biri zindan boşluğuna, diğeri iki sur arası boşluğa, dar olan yüz ise, zindana giren ara boşluğa bakmaktadır. Kulenin geniş yüzü 10.10 m., dar yüzü 9.45 m’dir. Kule günümüzde oldukça harap durumdadır. Özgün duvarlarının üzerinde izinsiz yapılmış, ancak daha sonra kamulaştırılarak yıkılmış yapıya ait duvar kalıntıları bulunmaktadır. Kulenin, zindan boşluğuna bakan geniş yüzünde, özgün kabuk taşlarının üzeri çimento harç ile sıvanmıştır. Bu duvarın tabii zeminden itibaren mevcut yüksekliği 4.80 m’dir. Bu yüzde mermer cinsi spolien bir saçak profili bulunmaktadır.

9 nolu iç kulenin, iki sur arası boşluğa bakan geniş yüzü, diğer geniş yüze göre daha fazla yıkık durumdadır. Bu yüzde, 2.15 m. yükseklikte 4 kesme taş sırası bulunmaktadır. Kulenin, doğudan gelen iç sur duvarı ile bağlantısı, bu noktadan geçen yol yüzünden kesilmiş olup, burada iç sur duvarı ile kule saplantı hizasını gösteren özgün dış yüzey kabuk taşı

bulunmaktadır. Bu taşın yapısı, burada iki sur arasından şehre giren bir şehir kapısının varlığını ortaya koymaktadır. Kulenin zindana giren boşluğa bakan yüzünde ise, 2.10 m. yükseklikte, daha küçük boyutlu düzgün kesim sıra kabuk taşları bulunmaktadır.

9 nolu dış kule: İç sur duvarının batıda sonlandığı kısımda bulunan dörtgen dış kuledir. Bu kule, Cilimboz Deresi ile zindan boşluğuna bakmaktadır. Kulenin, Cilimboz Deresi'ne bakan yüzünün genişliği 8.70 m., zindan boşluğuna bakan yüz genişlikleri ise, dar yüzü 6.80 m. geniş yüzü ise, 8.25 m'dir. Mevcut yüksekliği, zindan boşluğunun tabii zemininden itibaren 5.85 m'dir. Kulenin Cilimboz'a bakan yüzünde, yoğun biçimde sütun parçaları, saçak bezemelerinden oluşan spolien (devşirme) malzemeler bulunmaktadır. Zindan boşluğuna bakan güney yüzün alt sıralarında büyük boyutlu traverten cinsi taşlarla geniş bir tiyatro basamağı bulunmaktadır. Kulenin üst kotlarında yoğun biçimde ağaç ve bitki oluşumları gözlenmiştir.

9 nolu iç kule ile 9 nolu dış kule arasındaki iç sur beden duvarı (Diatekhima): Bu duvar, zindan boşluğuna bakan ayakta kalmış en iyi duvardır. İki kule arasındaki bu duvarın uzunluğu 22.00 m., yüksekliği ise tabii zeminden itibaren 6.60 m'dir (Çizim 2).

9 Nolu Dış Kule

İç Sur Beden Duvarı

9 Nolu Dış Kule

Çizim 2: 9 nolu iç kule ile 9 nolu dış kule arasında bulunan iç beden duvarının rölövesi

Duvarın sağ tarafında bir boşlukla özgün taşlarının üzerinde yıkılan evlerden kalan çimento harçla yapılmış sıva izleri bulunmaktadır. Duvarın orta ve sol tarafında, özgün büyük ve orta boyutlu kesme kabuk taşları

bulunmakla beraber, sol üst tarafında mermer saçak profili, alt kısımlarda üzerinde yazı bulunan 0.80-1.50 m. boyutlarında yine mermer cinsi spolien bir taş bulunmaktadır.

2. Kısım: 8 nolu dış kule ile 9 nolu dış kule ve bu kulelere saplanan beden duvarı.

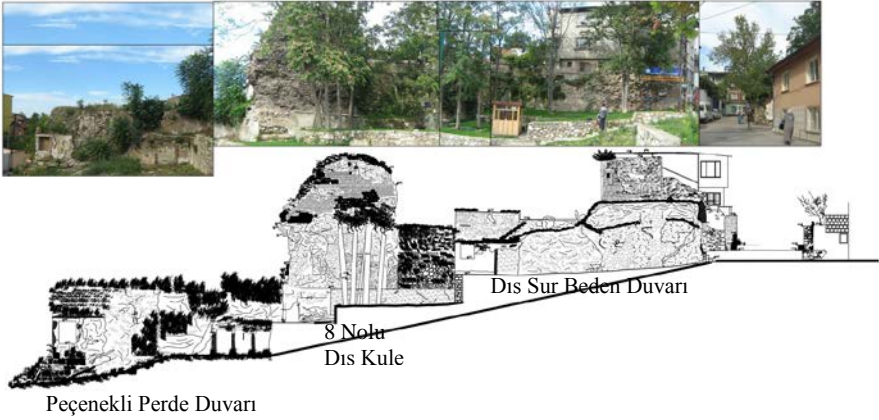
8 Nolu dış kule: Dış sur üzerinde batıdaki en son dış kuledir. Surlar bu noktadan itibaren kırılarak kuzeye doğru gitmektedir. Dörtgen biçime sahip 8 nolu dış kulenin güneye bakan yüzünün genişliği 9.00m. olmakla beraber, dış sur duvarından dışarı doğru fırlayan doğu yüzey çıkıntısının genişliği 3.50m.dir. Kulenin yüksekliği mevcut zeminden itibaren 10.85 m'dir. Kuleye, batı yönünden gelen ve içinde zindan odaları bulunan peçenekli perde duvarı ile doğu yönünden gelen dış sur duvarı saplanmaktadır. Kulenin geniş yüzeyinde perde duvarın iç koridoruna ait olduğu düşünülen pişmiş toprak malzemedendir yapılmış, kalınlığı 45 cm. olan gözetleme mazgalı kemer kalıntıları bulunmaktadır. Kulenin özellikle güneye bakan geniş yüzeyinde yarı bedenine kadar olan kısımda, birkaç kabuk taşı dışında moloz iç dolgusu görülmekle beraber, bu kısımlarda son zamanlarda yapılmış yer yer taş doldurma izleri görülmektedir. Kulenin yarı bedeninden son noktasına kadar olan küçük dış kabuk taşlarının çoğunun ise özgün biçimiyle korunduğu görülmüştür. Bu kulenin, dış sur duvarının saplandığı doğu yüzünde ilk iki sıra kabuk taşlarının bulunduğu, üst kısımlarında ise iç moloz dolgusu görülmektedir. Perde duvarının saplandığı batı yüzünde ise, duvarın yüksekliğini ifade eden birkaç kabuk taşı dışında iç moloz dolgusunun hakim olduğu saptanmıştır. Kulenin, zindan boşluğuna bakan kazamatında son zamanlarda derinlemesine yapılan kazılarda, yer altında bulunan zindan odasından gelen koridorun bağlandığı kazamatın tuğla tonoz kalıntıları ve ahşap gergi boşlukları ortaya çıkartılmıştır. Bu kulenin ön yüz duvarı, zemin oturmaları nedeniyle öne eğildiğinden yıkılma yönünden risk taşımaktadır.

8 nolu dış kule ile 9 nolu dış kule arasında bulunan, zindanın ve dış surun son yüzeyi olan batı duvarı, iki kuleyi birbirine bağlamakla beraber, duvarın her iki kule yanında bir tarafında 4.40 m., diğer tarafında 2.90 m. genişliğinde boşluklar bulunmaktadır. Duvarın dış yüzünde oldukça yoğun biçimde spolien malzeme bulunmaktadır. Duvarın iç yüzünde, yaklaşık 2.20 m. yüksekliğe kadar kısımda moloz taş dokusu, bunun üzerinde düzgün kesim kabuk taşlarının var olduğu tespit edilmiştir.

3. Kısım: 8 nolu dış kuleye, doğu yönünden gelerek saplanan dış sura ait beden duvarı.

Zindan dış sur beden duvarı: Zindan boşluğunun ve çift surun güneye bakan beden duvarıdır. Ucu Zindan Kapı caddesinden başlayarak,

batıya doğru hareketle dış surun en son kulesi olan 8 nolu dış kuleye saplanmaktadır (Çizim 3).

Çizim 3: Zindan güney dış sur beden duvarı rölövesi

Bu duvarın 8 nolu dış kuleden bir önceki kulesi olan, özgünü dörtgen Bizans kulesi iken, Osmanlı döneminde genişletilerek üçgen yüzlü hale getirilen 7 nolu dış kule ile olan bağlantısı, Zindankapı caddesi geçtiğinden dolayı kesilmiştir. Beden duvarının 8 nolu dış kuleye kadar olan uzunluğu 20.00 m'dir, mevcut zeminden yüksekliği caddeye yakın yerlerde 4.30 m. kuleye yakın yerlerde ise, 3.30 m. ile 3.70 m. arasındadır. Oldukça tahrip olduğu görülen duvarın yüzeyinde hiçbir kabuk taşı bulunmamaktadır. Duvarın tamamında moloz taş iç dolgusu görülmektedir. Duvarın zindan boşluğuna bakan iç yüzünün bir kısmında az sayıda özgün kabuk taşları bulunmaktadır. Duvarın kalınlığı, son yapılan kazılarda ortaya çıkan alt kısmı ölçüldüğünde 3.00 m. olduğu tespit edilmiştir. Bursa Surlarının diğer kesimlerinde de dış sur duvar kalınlıklarının 3.00 olduğu bilinmektedir. Ayrıca, dış sur duvarının devamı olan ve 8 nolu dış kuleden surların dışına doğru uzayan peçenekli perde duvarı bulunmaktadır. Oldukça geniş olan bu perde duvarının içinde zindan odalarına ait bölmelerle, iç koridora ait mazgal pencere kalıntısı bulunmaktadır. Bu duvarın güney-batı alt ucunda Osmanlı dönemine ait bir kısım taş tuğla karışık kabuk örgüsü bulunmaktadır. Bu duvarın kuzey-batı alt ucunda, traverten kayaların içinde mağaramsı geniş bir boşluk bulunmaktadır.

4. Kısım: Zindan boşluğu içerisinde yapılan kazıların en önemlisi 8 nolu iç kule ile, 9 nolu dış kule arasında açılan geniş ve derin açmadır. Açma boşluğunun kotu, zindan boşluğu zemin kotundan 3.70 m. derindedir. Zindana ait en çok ve en önemli kalıntılar burada yapılan kazı sayesinde elde edilmiştir. Bu açma ile, 9 nolu dış kulenin kuzey yönünde, bu kuleye bir

koridorla bağlı olan üstü açık 3.70 m. genişliğinde, 5.30 m. uzunluğunda ve 3.70 m. yüksekliğinde yarım daire yuvarlak eğrisel bir zindan mekanı ortaya çıkartılmıştır. (Resim 1). Resim 1’de de görüleceği gibi, eğrisel mekanın zemine oturduğu noktada duvarı taşıyan 0.30 m. genişliğinde, 0.25 m. yüksekliğinde çıkıntı yapan temel taşları bulunmaktadır. Çıkıntı temel taşları üzerinden yukarıya doğru 3.10 m. yükselen mekanın eğrisel taş duvarında, ilk 0.80 m. yükselen sıralı taş örgüden sonra, 0.40 m. kalınlığında pişmiş toprak tuğla hatıl bulunmaktadır. Tuğla hatılından sonra 1.90 m, yüksekliğe kadar yine sıralı taş örgü bulunmaktadır. Eğrisel mekanı, zindan boşluğu yönünde 1.90 m. genişliğinde, 2.50 m. yüksekliğinde genişçe bir özgün taş duvar kalıntısı sınırlamaktadır. Eğrisel bu mekana zindan iç avlusuna bakan 1.00 m, genişliğinde bir geçitten girilmektedir. Diğer yandan, eğrisel mekandan, 8 nolu dış kuleye doğru giden istikametinde, 1.00 m. genişliğinde, 1.70 m. derinliğinde, 2.30 m. yüksekliğinde ve üzerinde, 0.30 m. kalınlığı bulunan pişmiş toprak tuğla malzemeden yapılmış tonozlu bir geçit bulunmaktadır. Geçitin her iki yanına çıkıntılı mermer profil taşların bulunduğu görülmektedir. Geçitin üst kısmı horasan harçlı döşemeye sahip olup, bu geçit vasıtasıyla, eğrisel mekandan 8 nolu dış kuleye ait toprak altında bulunan kazamata girilmektedir. Eğrisel mekanın bir koridorla 8 nolu dış kuleye bağlanan yer altı zindanı olduğu anlaşılmaktadır. Zindana iki sur arası boşluktan girilen yerde yapılan kazıda ise, zindana giren kapının duvar izleri ortaya çıkartılmıştır.

Resim 1: Kazı sonucu ortaya çıkartılan kule bağlantılı eğrisel planlı zindan odası

Ayrıca, zindan batı duvarının ön yüzünde, surların dışında traverten yamaçlarda teraslar halinde yapılan kazılarda, traverten kayaların içinde üzeri tuğla tonozla tavan haline getirilmiş ve sur içini Cilimboz Deresine bağlayan, hem doğal hem de insan eliyle yontulmuş gizli bir tünel bulunmuştur. Tünelin genişliği ortalama 3.00 m., yüksekliği ise, 2.75 m'dir. Bu tünelin savaş zamanlarında, dereden şehire su sağlamak, lojistik destek sağlama ve kaçış amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir (Resim 2).

Resim 2: Zindan batı duvarı ön yüzünde traverten yamaçların içinde bulunan gizli geçit

Diğer yandan, Zindankapı kesiminde kule ve sur beden duvarlarında kullanılan dış kabuk taşlarının iri büyüklükte Cilimboz traverteni olduğu, zindanın kuzey-batı yönünde bulunan traverten kütlelerden kopartılan parçalarla fiziksel olarak yapılan karşılaştırmalar sonucu tespit edilmiştir. Diğer yandan duvarlarda kullanılan spolien malzemeler ise mermer cinsi taşlardır. Kule ve sur duvarlarının yapımında; duvarın her iki yanından düzgün kesim, bir sıra atkı ve üzerine bir sıra örgü taşı konularak yapılan duvar örme tekniği kullanılmış, atkı ve örgü taşları arasında kalan boşluklar ise, horasan harcı kullanılarak moloz taşlarla doldurulmuştur. Duvarların dış kabuk taşları rektogonel pseudo isodomos düzende örülmüştür. Bu bağlamda, rölöve güncelleme çalışmasında; duvarların üzerinde fotogrametrik artılar kullanılarak elde edilen referans noktaları ile belgelenecek duvar ve kalıntıların kısım kısım krokileri çizilmiştir. Referans fotogrametrik artıların total station yöntemi ile ölçülmemeleri ve her bir kısmın metrik dijital kamera kullanılarak çekimleri yapılmıştır. Çekilen fotoğraflar yazılım programı kullanılarak fotogrametrik rölöve çizimleri haline dönüştürülmüştür. Güncellenen rölöve çalışması, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun 23.12.2011 tarih ve 0291 sayılı kararı ile uygun bulunarak onaylanmıştır. Ayrıca, 2015-2016 yıllarında yapılan bulut tarama sistemiyle de Zindan kesiminde bulunan kulelerin ve beden duvarlarının tüm özgün taşları taranarak belgelendirilmiştir.

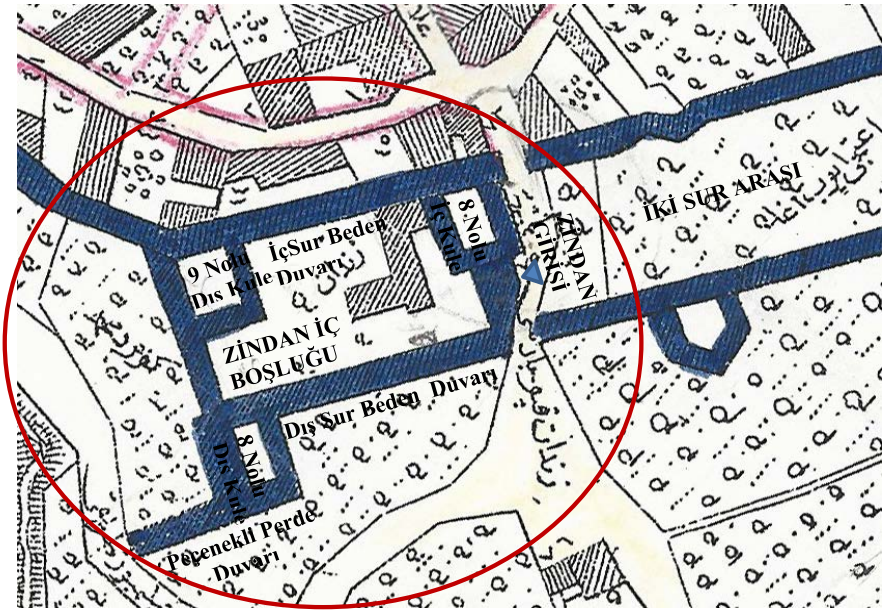
4. BURSA ZİNDANI RESTİTÜSYONU

Zindankapı kesimi, dış sur duvarları ve kulelerine ait hazırlanan ilk restitüsyon projeleri, Bursa K.V.T.V. Koruma Bölge Kurulunun, 11.09.2009 tarih ve 5024 sayılı kararı ile onaylanmış idi. Ancak, tespit ve belgeleme bölümünde de ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi, zindan iç boşluğunda bulunan yapılar kaldırılmadığından, restitüsyon projeleri zindan iç boşluğu hariç tutularak onaylanmıştır. 2011 yılında zindan iç boşluğu içinde ve kuleler üzerinde bulunan tüm yapılar kamulaştırılarak yıkılmıştır. Burada yapılan kazılarda ortaya çıkan kalıntılar değerlendirilip, benzer zindan yapı örnekleri de incelenerek zindan iç boşluğunu da içine alan bir bütünlük kapsamında, dönemin özelliklerini ifade eden gerçeğe yakın ikinci bir restitüsyon çalışması yapılmıştır. Güncellenen restitüsyon çalışması Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun 21.06.2012 tarih ve 0813 sayılı kararı ile uygun bulunarak onaylanmıştır.

Güncellenen restitüsyon çalışması 3 dönem olarak değerlendirilmiştir; Ancak, her üç dönemde de plan şemalarının aynı kaldığı kabul edilmiştir.

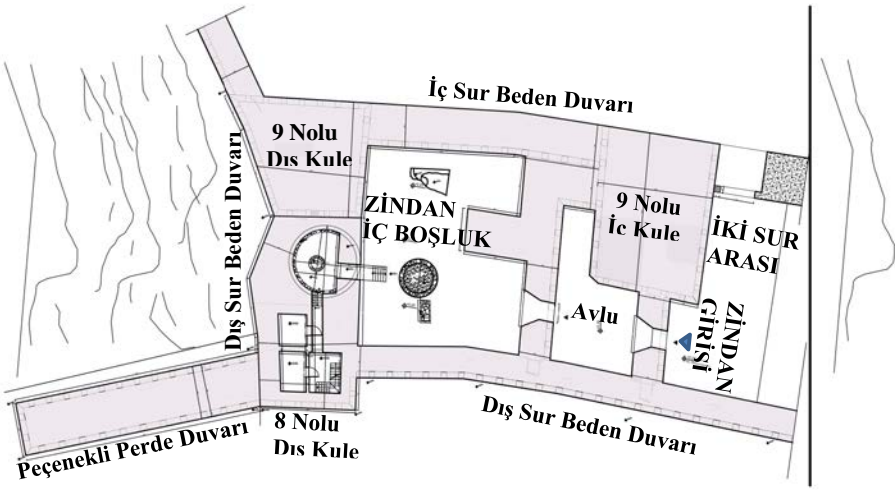
- Dönem, M.Ö. 2.Yüz Yıl; surların ilk yapıldığı dönem olan Prusia (Helenistik dönem) dönemini kapsamaktadır.
- Dönem, M.S. 9. yy; şehrin Bizans tarafından yönetildiği ve güçsüz olduğu bu tarihlerde, Prusia'ya yapılan yoğun saldırılar sonucu, surların şehirdeki yıkık yapıların taşları ile güçlendirildiği dönemi kapsamaktadır.
- Dönem, M.S. 14. yy; Prusia'nın Osmanlılar tarafından alındıktan sonra günümüze kalıntıları ulaşmış dönemi kapsamaktadır.

Restitüsyon çalışmasında yazılı kaynaklar dışında, Bursa Kale içi plan restitüsyonu, Miladi 1862 yılında Suphi bey tarafından çizilmiş Bursa haritası (Çizim 4) ile, Zindanda yapılan ve restitüsyon çizimine azami ölçüde olanak veren, kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkartılan kalıntılar ile benzer kule zindan örnekleri belge olarak kullanılmıştır.

Çizim 4: 1862 yılı Suphi Bey Haritasında Bursa Zindanının yeri

Bursa için farklı dönemlerde yapılmış restitüsyon plan çizimleri ve mevcut kalıntılar değerlendirildiğinde; Bursa zindanı plan şeması olarak, 3 büyük kule ile iyi korunan bir hisarı andırmaktadır. Erken Bizans dönemine tarihlenebilecek Bursa zindanı, kule bağlantılı yeraltı zindanları tanımına uymaktadır. Bursa Surları zindan kesimi restitüsyon planı; esas zindana girişinin bulunduğu zindan iç boşluğu, zindan iç boşluğunun daha alt kotlarında ve 8 nolu dış kule ile üzeri tonozlu bir koridor vasıtasıyla bağlanan yer altı zindan odası ile yine içinde zindan odaları bulunan sur dışına çıkıntı yapan perde duvarı ve zindanı koruyan 1 adet iç kule, birisi güney-batı köşesinde, diğeri kuzey-batı yönünde bulunan 2 adet dış kuleden oluşmaktadır (Çizim 5).

Çizim 5: Zindan restitüsyon planı

Zindan iç boşluğu, 18.50 m. ile 33.65 m. ölçülerindedir. Zindana iki sur arasından iki ayrı kapı ile girildiği burada yapılan kazı sonucu ortaya çıkan duvar kalıntılarında anlaşılmaktadır. Özgün planda iki kapı arasında bir şaşırtma avlusu bulunmaktadır. Birinci giriş kapısı, 9 nolu iç kuleden çıkarak dış sur duvarına saplanan ön duvarın yüzeyinde. İkinci giriş kapısı ise, yine 9 nolu kuleden çıkarak, dış sur duvarına bağlanan arka duvarın yüzeyinde bulunmaktadır. Yapılan restitüsyon çalışmasında, zindan iç boşluğunda, + 0.25'kotu özgün zemin kotu olarak kabul edilmiştir. Bu kottan itibaren, kalıntıları belirgin biçimde var olan bir giriş kapısı ile yer altında bulunan esas zindana merdivenle inilerek girilmektedir. İlk girilen yer, eğrisel forma sahip, üzeri kubbe ile örtülü zindan mekandır. Eğrisel mekan, üzeri tuğla tonozlu dar bir koridor ile “8 nolu dış kule”ye bağlanmaktadır. Koridorun sonunda, kulenin toprak içindeki katını oluşturan zindan odası bulunmaktadır. Benzer zindan odaları, Bodrum kale zindanlarında da bulunmaktadır. Zindan odaları aynı zamanda işkence odaları olarak da kullanılmıştır. Benzer zindan işkence odaları, Malta Akdeniz surlarında bulunan Mdina zindanlarında, Girne kalesi (Kyrenia Castle) zindanlarında da bulunmaktadır. Buradan merdivenle çıkılan birinci katta ise, kazamattan bir koridor ile perde duvarının içinde bulunan, zindan odalarına girilmektedir. Perde duvarının, dış kuleye saplandığı güneye bakan yüzeyinde kemerli bir mazgal kalıntısının bulunması, duvarın oldukça geniş olması ve bölüm kalıntılarının bulunması duvar içinde mekanların bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle, “8 nolu kule” kazamatından girilen ve perde duvarın içinde bulunan koridora açılan 6 adet zindan hücresi restitüsyon projesinde çizilmiştir. Perde duvarı içinde doğu batı istikametinde uzanan bu

zindan odalarının başında bir zindancı odası bulunmaktadır. Benzer zindancı odası Girne kalesi zindanlarında da bulunmaktadır. Aynı zamanda, zindan koridorunu “8 nolu dış kule” nin bir üst kazamatına bağlayan, 70’cm; genişliğinde dar merdivenin zindancı odasının döşeme taşlarından başlangıcı ve kule kazamatındaki bitiş noktaları da, her iki mekanın taban kotlarının belirlenmesine olanak sağlamıştır. İçinde zindan odaları bulunan peçenekli perde duvarının diğer görevleri ise, Cilimboz Deresiyle sur duvarları arasında dar bir geçit oluşturarak kontrolü sağlamak, ayrıca kazılarda ortaya çıkartılan Cilimboz Deresine açılan sur dışındaki gizli tüneli korumak ve üst seğirdiminde bulunan devriye koridoru sayesinde ovayı daha iyi gözetleyebilmektir. Diğer yandan, rölöve kısmında da belirtildiği gibi, zindan ön sur beden duvarı kalınlığı 3.00 m., ikinci sur beden duvar kalınlığı ise 4.5 m. olarak alınmıştır.

8 nolu Dış Kule: Perde duvarının saplandığı, 8 nolu dış kulenin özgün kabuk taşlarının köşeleri esas alındığında ebatlarının 6.65 x 9.00 m. olduğu tespit edilmiştir. Bu kule, zindan iç boşluğundan girilen eğrisel zindan mekanı ile üzeri tonozlu dar bir koridor vasıtasıyla bağlanmıştır. Kulenin toprak içindeki ilk katından bir merdivenle, yerinde de horasan harç döşeme kalıntıları bulunan + 3.15 kotuna çıkılmaktadır. Burası kulenin ikinci katı olup, bu kule kazamatından perde duvarının içinde ki zindancı odasına ve buraya açılan zindan koridoruna girilmektedir. Buradan yine bir merdiven ile bir üst kata çıkılmaktadır. Burada peçenekli duvar seğirdimine + 6.70 kotu açılan kuleye ait bir kazamat katı daha bulunmaktadır. Kulenin son kazamat katı ise; doğudan gelen dış sur duvarının seğirdimiyle + 9.70 kotu, 9 nolu dış kuleye bağlanan dış sur duvarı seğirdimine + 9.70 kotu açılmaktadır.

9 nolu Dış Kule: Batı yönünden kuzeye doğru kırılan dış sur duvarlarının ikinci dış kulesi olan 9 nolu dış kulenin, mevcut kabuk taşlarının köşe noktaları esas alındığında özgün ebatlarının 8.25 x 10.90 m. olduğu belirlenmiştir. Bu kuleye, 8 nolu dış kuleden gelerek saplanan + 9.70 kotunda ki dış sur duvarı seğirdimi ile, 9 no lu iç kuleden daha yüksek kotta gelen iç sur duvarı seğirdim kotu + 13.20 kotu dikkate alındığında, bu kulenin iki kazamatlı olduğu ve iç yüz yüksekliğinin de 13.80 m. olduğu belirlenerek restitüsyon planları çizilmiştir. Zindan boşluğunun batı kısmında bulunan, 8 nolu dış kule ile bu kuleyi birbirine bağlayan kısmen ovaya bakan dış sur duvarı, mevcut düzlükten yaklaşık 6.50 m. yüksekliğinde kayalar üzerine oturmuş olup, dış yüz özgün yüksekliğinin, kule kazamatlarına giren seğirdim yüzeyi tamamlamaları ile 10.40 m. olduğu tespit edilmiştir.

8 nolu İç Kule: İki sur arasını ve özellikle zindan boşluğunu kontrol eden önemli bir kuledir. Bu kuleye, iki sur arasından zindan boşluğuna ve iç şehre giren kapıların bulunduğu duvarlar saplandığından, bu kule aynı

zamanda zindana ve iç şehire giriş ve çıkışları da kontrol etmektedir. Dış sur duvarından gelen duvarın seğirdim kotu + 9.70 kotu ile, iç sur duvarının yüksek seğirdim kotu + 13.20 esas alındığında, kulenin 9 nolu dış kule gibi iki kazamatlı olduğu görülmektedir. Kulenin dış sınırlarının belirlenmesine azami ölçüde olanak veren mevcut duvar kalıntıları ölçüldüğünde, özgün ebatlarının 11.00 x 14.80 m. olduğu, yüksekliğinin ise, 16.00 m. olduğu belirlenmiştir. Kulelerde kullanılan kotlar ve kazamat katları, yerindeki mevcut kalıntıların gerçek ölçü değerleri esas alınarak elde edilmiştir.

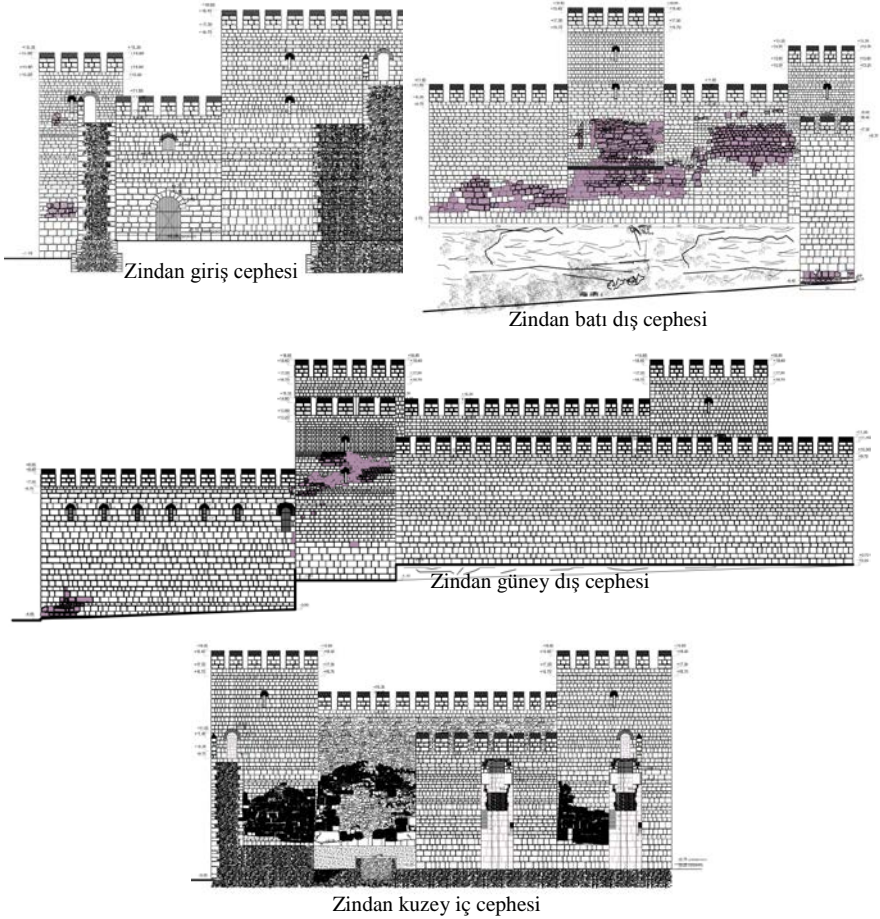
4.1. Cephe Restitüsyonları

Zindana ait kule ve duvarlarda yer yer gördüğümüz sütun başlıkları, üst yapı elemanları, volüt parçaları onarımların yapıldığı dönem öncesinde kent içinde harabe haline gelmiş eski yapılardan sökülerek kullanılmış mimari elemanlardır. Kentin sur içinde olduğu orta çağda, Helenistik ve Roma Çağı yapılarının, kenti Türklerin alışından sonra da Bizans yapı elemanlarının duvarların ve kulelerin onarımlarında kullanılmış olması, zindan duvarlarında farklı çağların yapı malzemelerini bir arada görmemize neden olmaktadır. Bu nedenle, zindana ait iç ve dış sur duvarları ile kulelerinin cephe restitüsyonlarında;

I. Dönem olarak kabul edilen Prusia (M.Ö.288-185) dönemi esas alınmıştır. Bu dönemde iç ve dış sur duvarlarıyla kulelerin taş duvar örgülerinin, Bursa surlarının diğer kısımlarındaki özgün duvar örgüleri ile aynı karakteristik özelliği taşıdığı görülmektedir. Bursa Surlarına ait ilk dönem özgün duvarların, 2.00 ile 3.00 m. arası yükseklikteki sıra taşlarının büyük bloklardan oluştuğu, duvarın üst kotlarına doğru çıkıldıkça, malzemenin yukarıya çıkarılmasının güçlüğünden dolayı taş boyutlarının giderek küçüldüğü ve duvarların dış yüzeylerinde düzgün kesim izodomos rektogonel taş örgü şekilleri kullanıldığı bilinmektedir. Bu karakteristik özellikler sayesinde iç ve dış sur duvarları ve kulelerinin ilk dönem cephe restitüsyonlarında, büyük blok taşlardan başlayıp yukarı doğru çıkıldıkça küçülen taşlardan oluşan örgü şekilleri kullanıldığı kabul edilmiştir.

II. Dönem olarak M.S. 9. yy Bizans dönemi esas alınmıştır. VII. yy'dan sonra Bizans egemenlik gücünü yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Özellikle XI. yy'da Türk akıncılarının yoğun saldırılardan dolayı yıpranan sur duvarlarının acilen ve kısa sürede güçlendirilmesi gerektiğinden, kent içinde yıkık ya da atıl durumda bulunan yapıların taşları sur duvarlarında güçlendirme malzemesi olarak kullanılmıştır (Yılmaz 2014; s. 89). Bunlar sütun parçaları, volüt başlıkları, saçak bezeme taşları, buglamion başlıklı atkı sütunları, lahit kapakları ve yan duvar parçaları vb. olmuştur. M.S. 9 yy Bizans dönemine tarihlenen devşirme malzeme kullanımlı dış sur duvar ve kulelerin cephe restitüsyonları günümüze ulaşan bu belge niteliğindeki taşlar kullanılarak II. Dönem restitüsyonu hazırlanmıştır.

III. Dönem olarak Erken Osmanlı dönemi esas alınmıştır. Bu dönemde Arap, Karamanlı Mustafa ve Timur saldırılarına karşı koyabilmek için sur duvarları ve kuleler Osmanlılar tarafından da güçlendirilmiştir. Kent surlarının bazı yerlerinde duvarların ve kulelerin kesitleri genişletilerek masif payandalar oluşturulmuş, bazı yerlerde ise dörtgen Bizans kuleleri yan ve ön yüzleri genişletilerek üçgen yüzlü kuleler haline dönüştürülmüştür. Zindana ait dış kule, iç ve dış sur duvarlarında; Osmanlı öncesi dönemlerde kullanılan spolien malzemelerin Erken Osmanlı döneminde de var olduğu, kalıntılarının günümüze kadar ulaşmış olmalarından anlaşılmaktadır. Bu yüzden III. Dönem resitütüsyonunda; günümüze kadar gelen ayrıca, kazılar sonucu elde edilen zindan kalıntıları ve cephe özellikleri esas alınarak özgün cephe çizimleri hazırlanmıştır (Çizim 6).

Çizim 6: Zindan cephe restitüsyonları

5. SONUÇ

Yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı biçimde anlatıldığı gibi, hürriyeti kısıtlayıcı ve bedeni cezaların uygulandığı zindanlar ortaçağ şehir surlarında ve kalelerin içinde hisar gibi korunan alanlarda bulunmaktadır. Ancak, en ağır bedeni cezaların uygulandığı zindanlar ise, yer altı zindanlarıdır. Bu zindanların yer altında yapılmasının temel nedeni işkence seslerinin şehrin ya da kalenin içinden duyulmasının engellenmeye sağlanmasıdır. Yer altı zindanları, genel olarak devlet düzenine karşı işlenen suçlar ile zina ve hırsızlık gibi ağır suç işleyenleri hapsetmek için kullanılmıştır (Gültekin 2002; s. 18).

Son zamanlarda yapılan kazılarla, Bursa şehir surlarının bir bölümü olarak ortaya çıkartılan Bursa zindanı, diğer zindan türleriyle karşılaştırıldığında, kule bağlantılı yeraltı zindanları tanımına uymaktadır. Erken Bizans dönemine tarihlenebilecek Bursa Zindanı, Anemas zindanlarından sonra Anadolu'da ortaya çıkan ikinci yer altı zindanı olması nedeniyle önemli bir değere sahiptir.

Bursa'nın eski çağlarda bir kent devlet (polis) olduğu döneme kadar uzandığı düşünülen zindanı, aradan geçen yaklaşık 2500 yıllık tarihi içinde, işlevini koruduğu sürece pek çok değişikliğe ve onarıma uğradığını, bugünkü durumuna bakarak kolayca anlamak mümkündür. Özellikle Geç Osmanlı döneminde, batılılaşma hareketleri sonucu başlayan zindandan hapishaneye geçilmesiyle birlikte mahkum haklarının söz konusu olması, özellikle son yüzyıllarda, yeni yapılaşmalar için taş ocağı amaçlı kullanılması, Bursa Surları içinde yer alan zindanın önemini ve özgün yapısını kaybetmesine neden olmuştur. Yapılan çalışmayla, Bursa zindanının diğer zindanlar arasındaki yerinin belirlenmesi yanında, günümüze ilgisizlik, bakımsızlık, doğa koşulları, depremler, yosunlaşma, bitkilenme, yüzey kayıpları, kötü kullanım vb. farklı nedenlerle yıpranarak, ve kısmen yok olarak ulaşan zindanın kazılarla elde edilen yeni bulgularla desteklenerek tespit ve belgelendirilmesi sağlanmıştır. Bu sayede rölöve çizimleri yapılmış, ardından mevcut durum ile elde edilen verilere dayanılarak üç dönem halinde özgün plan ve cephe restitüsyon çizimleri yapılmıştır. Hazırlanan rölöve ve dönemsal restitüsyon çalışmaları, zindanda bozulmaların boyutlarını gösterdiği gibi, müdahale dönemlerinin de tespit edilmesini sağlamıştır. Restitüsyon çalışmasında üç dönem olarak incelenen plan şemasının, sur duvarı ve kule biçimlerinin her üç dönemde de aynı kaldığı tespit edilmekle birlikte, cephelerde bir önceki döneme göre farklılıklar olduğu görülmüştür. Cephelerde görülen spolien taşlar ve farklı örgü şekilleri, yoğun saldırılara uğrayarak yıpranan duvar ve kuleler de yapılan onarım ve güçlendirmeler müdahale dönemlerini göstermektedir.

Diğer yandan tespit ve belgelemeye yönelik hazırlanan rölöve ile dönemsel restitüsyon çalışmaları, kültürel mirasın korunması ve sürekliliği bağlamında, Bursa Zindanının özgün verilerle onarılarak ayağa kaldırılmasına, ayrıca müze-sosyal tesis fonksiyonuyla yeniden kullanımına olanak sağlayacak restorasyon çalışmalarına önemli bir temel oluşturmuştur. Ancak, yapılacak restorasyon çalışmasında ilke olarak genellikle her bölümün kendi görünen malzemesinin türü ve tekniğinde onarılması yöntemi, tamamlamalarda ise farklı örgü tekniklerinin kullanılması benimsenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M.A. (2004). “Osmanlı Ceza Hukuku”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt:7, s. 478-480.
- Bardakoğlu, A. (2004) “Hapis”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt:16, s. 54.
- Belge 1. BOA. Dosya No: 58, Gömlek No: 2860, 15/M/1183 Hicrî tarih.
- Belge 2. BOA. Dosya No: 264, Gömlek No: 12215, 23/L /1177 Hicri tarih.
- Belge 3. BOA. Dosya No: 52, Gömlek No: 2566, 03/B /1179 Hicrî tarih.
- Burger, D. (2009). “In den Turm geworfen-Gefängnisse und Folterkammern auf Burgen im Mittelalter und in der frühen Neuzeit”, Forschungen zu Burgen und Schlössern Bd. 12, Berlin und München, Deutscher Kunstverlag, s. 221-236.
- Daşcıoğlu, K. (2006). “Osmanlı Arşivlerine Göre Sinop Hapisesinin Durumu”, XV. Türk Tarih Kongresi, Ankara, s.54-76.
- Demirbaş, T. (2005). “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, Hapishane Kitabı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 28.
- Heyd, U. (1973). “Studies in Old Otoman Criminal Law”, Oxford, London, s. 303-304.
- Hülagu, M. (1996). “Hapis Cezası”, Rey Yayıncılık, Kayseri, s. 5-6.
- Saadet, T. (2001). “19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Nazilli Hapishanelerine Kısa Bir Bakış”, Tarih ve Toplum Dergisi, sayı: 205, s:14.
- Türk Dil Kurumu. (1998). “Türkçe Sözlük”, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Yıldız, G. (2002). “Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1839-1908)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Yılmaz, İ. (2014). “Bursa Sur Kapıları ve Taht-ı Kale Kapısı Rekonstrüksiyonu”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:15, Sayı: 26, s. 87-105.
- Zeune, J. (1999). “Verliese, Gefängnisse und Folterkammern”, In: *Burgen in Mitteleuropa. Ein Handbuch*, Bd. 1: Bauformen und Entwicklung hrsg. von der Deutschen Burgenvereinigung, Darmstadt, s. 314-315.